

Թիւն եւ բարձրացոյ զձեր քո շնորհիդ ամենայն
 Ժողովրդոց ի յարգարութիւն: Զայս բարբառ
 լուեալ զձերունոյն, սքանչելի հիացումն եղև
 սրբուհւոյն եւ ես ասէ, ով Սիմէոն, գիտեմ
 զմանկանդ իմոյ զշնորհս, ոչ այժմ այլ առ յա-
 պա, զի հրեշտակն աւետարանեաց ինձ թէ Թա-
 գաւորելոց է, եւ մոգքն որպէս Թագաւորի յան-
 ցեալ աւուրսդ ընծայ մատուցին, սակայն յոր-
 ժամ կատարի հասակաւ ակն ունիմ աւետեացն
 լուման: Գու ո՛վ սքանչելի ծեր, զիմօդ ընդ քա-
 ռասնօրեայդ իբր ընդ կատարեալս խօսիս, զի
 զքեզ արձակեսցէ եւ ո՛ր լուար զկապանաց
 դորա բան այսմ աւուր միայն ի գիրկս ընկալեալ,
 զի ասես ըստ խոստմանն բանի քո արձակեա զես,
 կամ ե՞րբ տեսեր զփրկութիւնն, զոր հանդեր-
 ձեալ է գործել, զի դեռ ըստնդեայ է, գիտեմ
 եւ ես զդա փրկագործ որպէս եւ ասաց հրեշ-
 տակն, բայց զարգանալ հասակին եւ ի նստելն
 յաթռն Գաւթի ակն ունիմ տեսանել: Պատաս-
 խանի ետ Սիմէոն եւ ասէ ցտորբ կոյսն. Ով Մա-
 թիամ, մայր Աստուծոյ, զպատիւ գուցէ հրա-
 յայ, անկար է ինձ ծնողիդ ցուցանել գուցէ հրա-
 ժարիս երկիւղիւ ի դաստիարակելոյ եւ որպէս
 զմանուկ դիեցուցանելոյ զմտաւ ածեալ զսերո-
 բէիցն երկիւղի փառաց սորա, այլ զայս ծանիր,
 զի այս որդիս քոյ է, որ կանգնէ զքնո թիւն
 մարդկան առաջին փառսն, եւ գլորէ զսատանայ
 ի պատիժ նոցա իւրով բազմապատիկ իմաստու-
 թեամբն: Սա է նշան հակառակութեան կանգ-
 նեալ ի մէջ աշխարհի ամենայն մարդկան, զի որք
 աշակերտին մարգարէիցն հային ի խորհուրդ
 սորա եւ ի փառս եւ խոստովանին Աստուած
 զկիրս չարչարանացն կիցս ընկենուն հակառակու-
 թեամբ անհաւատութեանս իւրեանց փրկու-
 թեանն եւ այսպէս խորհրդական երեւումն սորա
 յայտնէ զբազում սրտից խորհուրդ, զի ոչ ե-
 ղեւեցաւ հրով եւ մարտիւղով, որում հաւա-
 տային յերկիւղէ սրտիւ անհաւանք, այլ երեւե-
 ցաւ մարմնով, զի զսրտիւ հաւատացեալն առ
 ինքն ձգեսցէ եւ զանհաւատն յանդիմանեսցէ,
 այլ եւ ընդ քո սիրտդ, ով կոյս սուրբ, զի սպասե-
 րահաւատութեան առ սոյն անցանէ, զի սպասե-
 սին մարմնաւոր լինել թագաւոր եւ մերձ տա-
 թեամբ նշանացն կարծես զնոյն միաւոր, յուսահա-
 թամբ բարձրանայ ի խաչ կամաւոր, եւ մերձ տա-
 տութեան սրով լինիս վիրաւոր, եւ մերձ տա-
 պանին նստիս սգաւոր, ուստի յարուցեալ բժշկե-
 րեւմամբն զխոց սրտի մօրդ զօրաւոր: Զայս
 լուեալ Մարիամու եւ ծանուցեալ զինքն պաշտ-
 լուեալ Մարիամու եւ ծանուցեալ զինքն պաշտ-

պան մեծի խորհրդոյ. փախստական լինէր միած-
նիւն յեղիպոսոս հրամանաւ հրեշտակին: Լոյս
ասէ ծագեալ ի մեջ աշխարհի, քեզ հալածէ
խաւար բանսարկուին, հրամանաւ Հերովդի իւրոյ
անօթին, արի երթիցուք յեղիպոսոս ի լրումն
կանխասաց մարգարէին, եւ այսպէս ընթացեալ
նոցա յեղիպոսոս, կատարէր մարգարէութիւնն
Եսայիայ, որ ասէ Գահաւասիկ Տէր նստեալ ի ծոց
թեթեւ ամպոյ անաղտն կուսի դայ յեղիպոսոս:

(Եստրոնապետիկա:)

Հ. Հ. ՈՍԿԵԱՆ

ԻՍԼԱՄԸ ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

(Շարտահանկոտ թիւնն:)

Հարցմանց Դիրքին Տպագրութիւնը:

1720 ին (ՌՃՀ) Ս. Էջմիածնի Նուիրակ
Աստապատցի «գիտնական եւ բարեկրօն մեծ
վարդապետն», Պետրոս Եպիսկոպոս՝ Կ. Պոլիս
կու գալ, եւ «ըստ բարեխէր բարուց իւրոց» կը
ձեռնարկէ Հարցմանց Դիրքին տպագրութեան:
Այս ձեռնարկը սակայն կը խափանի՝ քանի մը
տետրակներ («քանի մի ինչ տետր») տըպա-
գրուելէ ետքը, հաւանաբար Նուիրակին Էջ-
միածին վերադարձին պատճառաւ, ուր կը վախ-
ճանի 1729 ին, այսինքն՝ Հարցմանց Դիրքին
տպագրութեան ձեռնարկելէ ինը տարի ետքը:

Բայց սկսուած գործ մը կ'իսկատար չլծող-
լու համար՝ «արեւելցի բարեպաշտօն մահտեսի
պարոն Շահնազարն, եւ Բիւզանդեցի խօճա-
դանիէլի որդի տիրացու Մովսէսն՝ կը փափա-
քին «տպել եւ ի կտտար բերել զմնացեալն
սորին»։ Դժբախտաբար լծէ բարեբախտաբար՝
«տպուածն առաջին ցրիւ եւ պակաս մնալով,
«տպուածն սկսեալ ետուն տպել զամենայն՝ կա-
նորապէս սկսեալ ետուն տպել զամենայն՝ կա-
նորութեամբ ողորմութեանն Աստուծոյ»։
1729 թ. (ամիսը չէ նշանակուած)

[illegible]

դիւնք եւ արտայայտութիւն իւր ջերմեռանդն սիրոյն «ի վերայ սրբոյ մատենոյ»:

Հրատարակութեան ճակատը կը ձեւացնէ պատկերազարդ շրջանակ մը ուղղանկիւն, որու մէջտեղ գրուած է.

ԳԻՐՔ
ՀԱՐՑՄԱՆՅ

Երեցսերանեալ Սրբոյ Հօրն մերոյ
Գրիգորի Տաթեւացոյն:

Տպագրեցեալ Օգնականութիւն Սէյն
Թադէոսի Առաքելոյն, եւ Սէյն
Գրիգորի մերոյ Լուսաւորչին:

Ի Հայրնս Սէյն Էջմիածնի Լուսակառոյց Աթոռոյն, Զէյթունցի
նն կրնալ Երեցսերանեալ Սրբոյն
եւ Աճաբան Կթիկի մամ Հայոց:
Եւ ի Պատրիարքութեան Սէյն Եղէմի
Քննակոն Տեղեցին. նն Գրիգորի
Սրբոյն եւ Աճաբան Վրդպետի:
Ի Կոստանդնուպօլիս Բաղարի:

Հրամանաւ նորին Սրբազան Պատ
րիարքի, նն Յօշաննու Աճաբան
եւ Գրասէր եւ Տնասէր Վրդպետի:
Ի Թ.ին Հայոց, իճճը:

Գիրքիս սկիզբն ալ (էջ 7) զարգարուած է նկարով մը, որ կը խորհրդանշէ Գր. Տաթեւացոյն ծննդեան զրոյցը: Այս նկարին վերի աջ անկիւնը Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի, զգեստաւորեալ, ոտքի վրայ, կանթեղ մը կու տայ հաւատաւոր կնոջ մը, Տաթեւացոյն մօրը, որ կեցած է դրան մը մէջ: Այդ դրան մէջ եւ կնոջ աջ ուսին վրայ երկառը մը կայ, — «Տոռնն մօր (կրնայ կարգացուիլ նաեւ՝ հօր) Գրիգորի Տաթեւացոյն», նկարիս մէջտեղ, ծննդադիր դրասեղանի մը առջեւ, հողաթափները աստիճան, գիր կը գրէ. Թիկունքէն՝ Լուսաւորչի աղուր, պատկառելի գլուխ մը — հաւանաբար Որոտնեցոյն —, առն կու տայ իր աշակերտին: Իսկ Տաթեւացոյն գէմ, դրասեղանի միւս կողմը, չորս ծննդադիր վեղարաւորներ՝ փիլոնով, եւ չորս եւ Տաթեւացոյն գրած գիրքին վրայ — Հարցմանց Գիրքը —: Ասոնց գլուխն վերեւ արձապնար: Նկարիս վարի շրջանակէն ներս

գրուած է. — «Առնէր էն ոռոտցաւնէր Յաւնիկայն Ժամ Դ. իսկ վարի Լուսանցքին վրայ.

— Մեծի Հօրն Սէյն՝ Երանելոյն Յօշաննու Որոտնեցոյն՝

Աճառոյց աշակերտի, եւ Պարգեւին Լուսաւորչի.

Սէյն Գրիգորի Տաթեւացոյն, Աճաբան Վրդպետի,

Բուն իմաստասիրի եւ խստակրօն ճգնաւորի՝ Արարեալ

Չսէ գիրս Հարցմանց, Ի հերքումն աղանդից ամենայն

հերձուածողաց: Եւ ի լուծումն բազմազան բանից ճըշ

մարտուն: Ի փառս միոյն Այ, եւ յօգուտ ուղղափառ

մանկանց Կթիկէ Հայաստանից սէ Եկեղեցոյս քի:

Էջ 7ի ճակատը զարգարուած է մեծ խորանով մը եւ մեծ Լուսանցազարդով մը. խորանիս կամարին ներքեւ նօսր գրով՝ Հոգիդ Սուրբ | օգնեալ | մեզ: Իսկ գիրքի սկսածին առաջին բառը, Որպէս, սիրուն մարգարիներ են, որ ամբողջ տող մը բռնած են. երկրորդ տողը, «Առնն հերձոռն», գլխագիր է: Բացի այս մուտքի էջէն, ամբողջ գործը, ծայրէ ի ծայր՝ երկսիւնակ է, զարգարուն շրջանակներով: Երեսներուն մեծութիւնը՝ շրջանակներէն ներս, գրեթէ 14.5×22.5 սմ.: Իւրաքանչիւր սիւնակ 43 տող: Ամբողջ գործը կը բաղկանայ Կթ (67) տետրակներէ. իւրաքանչիւր տետրակ՝ վից թուղթ կամ 12 էջ, բացի վերջին տետրակէն (Կթ), որ փոխանակ վիցի՝ ունի ութ թուղթ կամ 16 երես. բոլորը՝ 808 երես:

Տաթեւացոյն ինքնագիր Յիշատակարանը կը գրաւէ ամբողջ 772 երեսը եւ 773 ին առաջին սիւնակը. իսկ 490 երեսէն մինչեւ 792 ին առաջին սիւնակը. «Յիշատակարանն տպեց ման գրքոյս». Ֆաշաճը՝ «Յանկ եւ Յուցակ Գլխաւոր Բանից բովանդակ Գրքոյս, Ըստ Տառիցն մորոց Գասաւորութեանց», այսինքն՝ այբուբենական ցանկ մը:

Հարցմանց Գիրքին այս հրատարակութիւնը կատարուած է երկու հնագոյն եւ ուղղակի Տաթեւացոյ ինքնագիր օրինակէն գաղափարուած 2 եռագիրներու համեմատ, զոր հայթաթած են Ակնցի Տէր Մարկոս Քահանայ եւ

տանդնուպօլտոյ առաջի նետորի, վասն մարդեղութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Զրիստոսի» (էջ 212—218),

— Կիւրղի եւ Նետորի թղթակցութիւն. ներք եւ Կիւրղի ուրիշ թուղթերը (էջ 218—251):

— «Յուցանի կարճատատապէս որ Ֆրրանքն ոչ ունին զէ. խորհուրդ Նկեղեցւոյ» (էջ 251—257):

— «Դաւանութիւն Սուրբ Դրիգորի Լուսաւորչին գրեալ ի Սուրբ Ոսկեքերան ընդհանրական վարդապետին», միայն 16 տող (էջ 257):

— Էջ 258—259 վերեւ դրուած Յիշատակարան Գէորգ Վարդապետի, եւ անմիջապէս յետոյ — «Թուղթ մետրապօլտին Յունաց առ Գէորգ Վարդապետ Հայոց», Իսկ էջ 260՝ դատարկ:

Հաւաքածոյի ճիշդ սկիզբը դրուած է Աստապատցի Պետրոս Վարդապետին տպագրել տուած Հարցմանց Դիրքին ցրիւ տետրակներէն ոճանք: Այս ցրիւ տետրակներ (Փօրմա) կը կրեն Ա.—ԺԲ. Թուահամարները:

Հարցմանց Դիրքին այս առաջին տպագրութիւնը խնամոտ գործ մըն է. Թուղթը բարակ մագաղաթի պէս, ճերմակ եւ տոկուն. երկուսին երեսներ, պարզ գիծերով շրջանակուած: Շրջանակներէն ներս երեսներու մեծութիւնն է 13.13×19.5 սմ., իւրաքանչիւր սիւնակ 38 տող: Այս տպագրութեան մէջ չկան մշակուած ցանկ նիւթոց եւ գլուխներ այնպէս, ինչպէս որ կան 1730ի հրատարակութեան մէջ:

Թէ հետաքրքրութեան համար եւ թէ իբրեւ յիշատակ Հարցմանց Դիրքին առաջին հրատարակիչ Աստապատցի Պետրոս Վարդապետի գրասիրական եռանդին եւ զոհողութեան, կը դնեմ այստեղ Ա.—ԺԲ. ցրիւ տետրակներէն հաւաքածոյի մէջ պահուած մասերը.

Աստապատցի Կիսկատար հրատարակութիւնը՝ 1720ին:
(Թիւ 328 Հաւաքածոյ Ս. Յակոբայ Մատենադարանին:)

Դիրք Հարցմանց հրատարակութիւն 1730ի:

— Վասն Թիւրքոթեան հերմոսածոց:

Հարբ Եւրբուր:

Գլուխ Ա.—Բէն:

Էջ տպագրեալ տետրակներէն՝ ա—բ. այսինքն՝ Ամբողջ Ա. տետր. էջ հաւաքածոյիս, 1—8:

Կը համապատասխանէ, էջ 31—52, Բ. սիւնակ, տող 13:

Բուն գործին սկսուածին ճակատը Մեծ Խորան մը եւ Մեծ Լուսանցաղարդ մը: Խորանիս կամարին ներքեւ բոլորգորով, Օգնեալ Մեծ Զորի. | Եւ Խորանին ներքեւ — «Մեծի Հօրն հասարակայ Երասնել ոյն Յովհաննու Որոտնեցւոյ» |

Լ. Թուսոյց Աշակերտի եւ պարգեւին Լուսաւորչի, Սրբն Գրիգորի | Տաթեւացւոյն Աճաբան Վիգպտի՝ եւ բուն իմաստասիրի անյաղթ | Գիւղիսոփայի եւ խոտակրոն ճգնաւորի, արարել Սուրբ Գիրս Հարցմանց բազմադան բանից լու | ծուին նրբից եւ եղծուին այլեւայլ ազգաց եւ աղանդից եւ հերքումն ամ հերձուածողաց չա | րափառաց ի փառս Ճմարտութան Բի ձյ մերոյ եւ յօգուտ ու զղափառաց մանկանց Կթւղիկ | Հայաստանեայցս սքե Եկեղեցւոյն Բի: |¹»

«Որպէս ասան հերմոսայ, տող մը թուշնագիր. «Ժողք՝ զամենայն ինչ մղոյ, տող մը բոլոր գլխագիր. «Կան ի հարկէ գող. այսինքն զղործ, զղկալուած», տող մը զլխագիր:

Էջ տպագրեալ տետրակներուն, Թ—Էդ.

Էջ հաւաքածոյիս, 9—24, Բ. տետրին:

Էջ հաւաքածոյիս՝ 29—76.

Էջ տպագրեալ տետրակներուն, Թ—ժդ. այսինքն՝

Բ. տետր, էջ տպգր. Թ—ժդ.
Գ. " " " Ժէ—Էդ.
Գ. " " " Իէ—Լը.
Ե. " " " Լգ—Խ.
Ջ. " " " Խա—Խը.
Ե. " " " Խթ—ժդ.

Էջ հաւաքածոյիս, 85—108.

Էջ տպագրեալ տետրակներուն, Կէ—ձը. այսինքն՝

Թ. տետր, էջ տպգր. Կէ—Հը.
Ժ. " " " Հգ—ձ.
ԺԱ. " " " ձա—ձը.

Ինչպէս որ կը տեսնուի, Թիւ 328 Հաւաքածոյն կազմող մարդը՝ իր ձեռքին տակ չէ կրցած ունենալ ցրիւ տետրակներէն Ը. դրք: Ասկէ զատ յայտնի չէ թէ Աստապատցիին այս կիսկատար տպագրութիւնը մինչեւ ԺԱ. տետր (Փօրմա) հասած է թէ աւելի: Բայց, ամէն պա-

¹ Գրելթէ նոյն է 1730ի հրատարակութեան մէջ Տաթեւացւոյ նիստին ներքեւ գրուածին հետ. հմմտ. վերեւ էջ 7:

Կը համապատասխանէ, էջ 7—24, Բ. սիւնակ, տող 3:

Կը համապատասխանէ, էջ 52, Բ. սիւնակ, տող 14—106, Ա. սիւնակ, տող 25:

Կը համապատասխանէ, էջ 115, Ա. սիւնակ, տող 24—143, Բ. սիւնակ, տող 32:

ՌԱՐԳԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

(Շարունակություն)

ԱՒԵՏԱՐԱՆ

?

Գիրք տերունեան Աւետարանի ի շրից ան-
Յիսուսի Քրիստոսի, աւետարանեալ ի շրից ան-
տարանչաց, ըստ պատուոյ քառագծեան առնուած.
Հայր, որդի, Հոգի սուրբ. ի քառակերպ նստեալ
յալԹոռ, ի քառալծեւ անմարմնոցն գոյեալ, քա-
ռագետ եւ ազամ անուանեալ եւ տառն եւ էտեմ:
Չեմ ինչ եղեկեղի տեսիլն տեսմ. քանզի տեսանէր
ի Հիւսեաց քառագէմ կենդանիս. զուարակ եւ
մարտ, առիւծ եւ արծիս. ի քառալագ անիւս

Էջ 1. «Զլերջին կազմել տուողն սուրբ աշխարհիս յիշեցեք ի մարդասիրտ յաղօթս ձեր զմահատեի Պաշտասարն եւ իւր սրդին զՄանուկն, որ առ Բրիտանոս եւ փոխեալ...»
«Զեղիկելի Հոյս, զանարժան զբողոս, զաէր կարապետ կազմողս, աղաչեմ զձեզ եղբարք, յիշել ի Տէր. ամէն»¹

ԱՒԵՏԱՐԱՆ

15.2:

Մատենան է Աւետարան, էջք 1—4 մա-
գաղաթեայ պահպանակ. 6—7 հրկու թերի
ցանկեր. 9—138 Մատթեոս, 141—224 Մար-